

УДК 821.162.2–2.09

ОЛЕКСАНДР КОЛЕССА Й УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ ВЗАЄМИНИ МІЖВОЄННОГО ДВАДЦЯТИЛІТТЯ

Володимир МОТОРНИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра слов'янської філології

У статті розглядається внесок О.Колесси в розвиток українсько-чеських взаємин 20–30-х років ХХ ст., коли він жив у Чехословаччині (1921–1945). Цей період був важливим, значущим для організації вищої української школи за межами України. Досліджуються найважливіші праці О.Колесси в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики та українсько-чеських взаємин, написані О.Колесою в міжвоєнний період.

Ключові слова: Україна, Чехословаччина, Український Вільний Університет, українці в Чехії.

Олександр Колесса – помітна постать в українській науці, літературі, громадсько-політичному житті. Талановитий мовознавець і літературознавець, поет, ініціатор багатьох суспільно-громадських починань в Україні і за її межами, педагог, організатор української вищої школи в еміграції, професор Львівського, а згодом Карлового університету у Празі, перший ректор Українського Вільного Університету (УВУ), член численних наукових, культурологічних і громадсько-політичних вітчизняних та зарубіжних товариств та інституцій, дипломат і депутат австрійського парламенту – таким був життєвий шлях цієї людини.

Тривалий час ім'я О.Колесси на батьківщині було замовчуване. Причин для цього було немало: це і довгі роки, проведені в еміграції, що послабило його безпосередній зв'язок з Україною, й громадсько-політична діяльність ученого в еміграції, і несприйняття ним режиму, встановленого в Україні після 1917 р.

В останні роки з'явилися публікації, в яких відзначається внесок О.Колесси в організацію УВУ¹. Досліджується також його наукова спадщина на ниві україністики², окремі факти біографії вченого можна знайти у доступних нині працях, котрі вийшли

¹ Від наукового товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету. Київ–Львів–Пряшів–Мюнхен–Париж–Сідней, 1992; *Наріжний С.* Українська еміграція. Прага, 1942; Перший, лише поза Україною вільний//Український світ. 1998. №4–6; *Колесса Г.* Перевідкриємо нашу історію // Альманах Українського народного союзу “Свобода”. Нью-Йорк, 1993; *Zilynskyj B.* Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894–1994). Praha, 1995.

² *Лабач М.* Олександр Колесса – професор Львівського університету // Українська філологія: досягнення і перспективи. Львів, 1994; Див. також статті *Т.Салиги, Д.Гринчишина, Н.Булеги, Л.Тарновської, І.Шенетюк, М.Гнатюка* та ін. у зб. “Українська філологія: школи, постаті, проблеми”. Ч.1–2. Львів, 1999. Окремі матеріали про О.Колессу надруковані також у книзі, упорядкованій М.Гнатюком, “Спогади про Івана Франка”. Львів, 1997. Листи та інші матеріали О.Колесси зберігаються в рукописному відділі бібліотеки ім. В.Стефаніка НАН України // Особисті архівні фонди відділу рукописів. Львів, 1995. Вірші О.Колесси опубліковані у зб. “Акорди” (Київ, 1992) та ін.

друком за межами України³. Однак науковий доробок, життєвий шлях О.Колесси, його внесок в українське суспільно-політичне і культурне життя досі залишаються недостатньо дослідженими. Нерозкрита й така яскрава сторінка його біографії, як перебування в еміграції в Чехословаччині й участь у розвитку українсько-чеських взаємин міжвоєнного двадцятиліття. Пропонована стаття і присвячена цьому періоду в житті вченого. Її рамки не дають змоги ґрунтовно оглянути цю проблему, тому ми обмежуємося оглядом джерел і фактів, які стосуються чвертьвікового перебування О.Колесси в Чехословаччині (1921–1945), де він і помер у Празі 9 травня 1945 р.

Важливі матеріали для вивчення цього періоду в житті О.Колесси та його наукової та громадської діяльності в ЧСР зберігаються в архівних сховищах Чеської Республіки, зокрема в Літературному архіві Музею чеського письменства у Празі. Новий каталог архіву, який побачив світ у 1993 р., містить дані про особистий фонд О.Колесси, в 11 папках якого, згідно з описом, зібрані рукописи, листування, документи вченого та вирізки з преси, які стосуються його діяльності⁴. У примітці авторів каталога зазначено, що фонд поки що не упорядкований і не описаний. Натомість описи інших фондів архіву, які виходили окремими брошурами, містять відомості про О.Колессу. Так, листи О.Колесси зберігаються у фондах Ф.Ржегоржа (два з 1893 р.)⁵, Ї.Полівки (один з 1906 р.)⁶, А.Лавріна (три з 1921–1922 р.)⁷, Ф.Пастрнека⁸ та інших чеських науковців, журналістів, діячів культури. Окремі матеріали, пов'язані з перебуванням О.Колесси в ЧСР, містяться у фондах редакцій наукових часописів, громадських організацій та офіційних установ Чехословаччини в різних архівах Чехії (наприклад, в архіві Т.Г.Масарика, в особистому архіві О.Зілинського у Празі, де зберігається колекція листів О.Кобилянської до О.Колесси тощо).

Лише листування О.Колесси з чеськими ученими, а вище названі далеко не всі адресати, свідчить про його широкі зв'язки і контакти з представниками різних кіл чеської громадськості. Серед адресатів О.Колесси були також учені Й.Бідло, А.Фрінта, Ф.Тіхий, Ї.Горак, журналіст А.Лаврін, в газеті котрого "Prager Presse" О.Колесса співпрацював та ін. Про широкі взаємини О.Колесси з чеськими науковими колами свідчать і такі факти, як публікація статей, присвячених ювілею українського вченого, авторами яких були Ї.Горак, Ф.Тіхий та ін., рецензії на його наукові праці А.Фрінти, Ф.Тішого тощо⁹. В цих матеріалах чеські вчені дали високу оцінку науковим студіям і дослідженням О.Колесси в галузі українського мовознавства та літературознавства, фольклористики та українсько-чеських взаємин.

О.Колесса був учасником багатьох наукових форумів, котрі проходили в Чехословаччині. У 1924 р. він, наприклад, виступив з доповіддю на міжнародному географічно-геологічному конгресі у Празі.

Серед документів, які зберігаються в Літературному архіві Музею чеського письменства у Празі, привертає увагу детальна біографія О.Колесси, доведена до 1924 р. (очевидно, автобіографія, бо в машинописний текст на 30 сторінках внесені поправки

³ Олександр Колесса // Енциклопедія українознавства. Т.3. Львів, 1994; Kolessa O. // Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760. Praha, 1972. S.230–231; Sto padesát let česko-ukrajinských styků. Praha, 1968; Osudy vynikajících slavistů // Národní listy. 1937, 24 dubna.

⁴ Literární archiv Památníku Národního Pisemnictví. Průvodce po fondech. Sv.I. Praha, 1993. Fond A. Kolessy (S.130). Далі – Lit. archiv PNP, fond A. Kolessy. Див. також Rossica v Lit. archivu Národního Muzea. Praha, 1962.

⁵ Batha F. F. Řehoř // Lit. archiv PNP. Praha, 1964.

⁶ Pavlášková E., Batha F. J. Polivka // Lit. archiv PNP. Praha, 1959.

⁷ Wagner J. Arne Laurin // Lit. archiv PNP. Praha, 1966.

⁸ Мольнар М. П'ять невідомих листів Івана Франка // Мольнар М. Зустрічі культур. Братіслава, 1980.

⁹ Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků. Praha, 1968.

його рукою)¹⁰. З цього документу (далі Біографія) дізнаємося про найрізноманітніші факти життєвого шляху і науковий доробок вченого. Біографія містить цінні матеріали і свідчення про життя української еміграції в Чехословаччині, про організацію УВУ, про роботу багатьох наукових та громадських об'єднань і товариств українців у Галичині, Австрії, Чехословаччині. Зупинимось детальніше на фактах, викладених в цьому документі, які розкривають внесок О.Колесси в українсько-чеські взаємини.

Починається Біографія з загальних відомостей про родовід сім'ї Колесів, з яких довідуємося, що батько О.Колесси – Михайло – родом з селян, був священиком у Сопоті, Стрількові, Ходовичах, Струтині Нижньому. Мати – Марія – походила з священницької родини Менцінських*. “Його [О.Колесси] старший брат Др. Іван Колесса, – зазначається в біографії, – та молодший Др. Філ[арет] Колесса знані в укр. письменстві і музиці” (с.1). О.Колесса народився 24 квітня 1867 р. у с. Сопот, вчився у Дрогобицькій гімназії, “де заснував був р. 1885 тайний кружок і бібліотеку для національної самопросвіти української молодіжи і через те стягнув на себе переслідування з боку деяких польських гімназійних гонителів” (с.1)**. Іспит зрілості з відзнакою О.Колесса склав 1888 р. у Стрийській гімназії.

У тому ж році майбутній учений став студентом Львівського університету, де вивчав україністичні та славістичні дисципліни і класичну філологію у відомих учених О.Огоновського, А.Каліни, Р.Пілята, Л.Цвіклінського та ін. Тоді ж ним була написана і прочитана у “Слов'янському кружку, що стояв під проводом проф. Каліни ... студія під наголовком “Значення впливу Міцкевича в творчості Т.Шевченка” (с.2). Такими були перші кроки О.Колесси в науку, зафіксовані в його Біографії.

Вражає громадсько-політична, організаційна та наукова активність О.Колесси, зокрема у 20–30-ті роки, під час його перебування у Чехословаччині. Першою датою, зафіксованою в Біографії О.Колесси, про його безпосередню зустріч з Чехією був 1908 р., коли О.Колесса взяв участь у “конгресі слов'янського поступового студентства в Празі ... і як член почесної президії виголосив промову, оголошену опісля в Масариковій часописі “Час” з дня 28 червня 1908 р.” (с.19), що красномовно свідчить про його зв'язки з Т.Г.Масариком.

Цікавим є і факт, засвідчений у Біографії, про перебування О.Колесси в Лондоні “з нагоди коронації британського короля в Лондонському університеті (26–29 липня 1911 р.) ... при участі університетів, учених та парламентаристів цілого світу. Згідно з напрямком конгресу, якого ціллію було пізнання культур і зближення народів Сходу і Заходу ... виголосив О.Колесса виклад на тему “Історичне значення України як посередниці між культурою Сходу і Заходу” (с.20). Зміст доповіді О.Колесси був надрукований того ж року у львівському “Ділі”, а також в австрійській пресі та у популярному чеському часописі “Národní listy” (1911. №242), що засвідчує широкий відгомін діяльності О.Колесси в Чехії.

1915 р. О.Колесса заснував у Відні “Загальноукраїнську Культурну Раду” і став її віце-президентом. Зусиллями цієї організації було відкрито кілька українських шкіл, зокрема у Празі (с.22). Як представник Ради О.Колесса брав участь у відкритті університету у Кам'янці-Подільському 22 жовтня 1918 р.

¹⁰ Олександр Колесса // Lit. archiv PNP. Aond A. Kolessy. Biografie A. Kolessy.

* Так передається прізвище в Біографії. За словами М.Ф.Колесси, в його родинному архіві є дуже скупі відомості про діда, не збереглася навіть його фотографія (з запису бесіди з М.Ф.Колессою 25 липня 2000).

** Тут і далі в дужках посилання на Біографію О.Колесси. У всіх цитатах зберігається стиль і орфографія оригіналів, цитованих у документі.

У 1920 р. у Відні при “Союзі українських журналістів і письменників” було організовано читання циклу “наукових викладів”*. За ініціативою О. Колесси, ці виклади перетворились згодом “...у систематичні курси п. н. Український Вільний Університет ... дня 17 січня 1921 відбулося святкове відкриття У.В.У. у Відні” (с.25).

Далі в Біографії досить детально розкривається історія переїзду з Відня і відкриття УВУ у Празі. “В цілі перенесення У.В.У. з Відня до Праги вивідав він [О. Колесса] згоду і матеріальну поміч міродайних державних чинників Чесько-Словацької Республіки, моральну поміч наукових і політичних кругів чесько-словацької суспільності та приміщення У.В.У. в будинках Карлового університету. Цілу організацію У.В.У. в Празі перепровадив сам, без помочі, до половини жовтня так, що святочна інавгурація У.В.У. пройшла в Празі дня 23 жовтня 1921 р.” (с.26). Ця урочиста акція відбулася за п’ять днів до святкування третьої річниці з дня проголошення ЧСР.

На інавгурації УВУ його перший ректор О. Колесса виступив з промовою “Погляд на історію українсько-чеських відносин від Х до ХХ в.” Він же прочитав й інавгураційну лекцію – “Погляд на історію української мови від ХІ до ХХ віку”. Таким чином, на інавгурації УВУ у Празі професор О. Колесса виступив перед українською і міжнародною аудиторією з двома розвідками, присвяченими важливим проблемам, що мали як наукове, так і суспільно-політичне значення. Теми для виступів були обрані не випадково. У першому виступі учений торкався українсько-чеських взаємин, і це опосередковано пояснювало сам факт перенесення діяльності УВУ у Прагу, а у другому – намагався дати новий імпульс розв’язанню однієї з найважливіших проблем самого існування українського етносу.

Важливу роль у відкритті УВУ в Празі відіграло особисте знайомство О. Колесси з президентом ЧСР Т.Г. Масариком, яке розпочалося ще в ті часи, коли обидва вчені були депутатами австрійського парламенту. Уже тоді Т.Г. Масарик проявляв інтерес до українського питання, і тепер як президент Чехословаччини міг і морально, і матеріально підтримати розвиток української вищої школи в ЧСР. Взаємини О. Колесси і Т.Г. Масарика – тема окремого дослідження. Ряд документів про їхні контакти зберігається в архіві Т.Г. Масарика у Празі та в інших архівних сховищах Чехословаччини¹¹ та України. Племінник О. Колесси – відомий український композитор і диригент М.Ф. Колесса, який у 1924–1931 р. навчався у Празі, згадує про зустрічі О. Колесси з президентом ЧСР. Одна з таких зустрічей відбулася наприкінці 20-х років в офіційній резиденції президента Чехословаччини на Градчанах, де у присутності О. Колесси та його дружини Ольги Колесси-Літинської їхня дочка, відома піаністка Любка Колесса, грала для родини президента та його друзів**. Ім’я Т.Г. Масарика з великою пошаною і теплотою О. Колесса неодноразово згадував у своїх статтях і виступах, а також у листах. Так, цікаві відомості про зустрічі у Празі О. Колесси та Т.Г. Масарика – тоді президента Чехословаччини – знаходимо в листах ученого до академіка К. Студинського. В одному з них (від 22.XI.1926 р.) О. Колесса розповів своєму адресату про зустріч на Граді з Т.Г. Масариком, який допомагав українському вченому вирішувати проблеми, котрі хвилювали українську еміграцію, передовсім учених та студентську молодь. За словами О. Колесси, під час бесіди Т.Г. Масарик “проявив велике зацікавлення всіма актуальними українськими справами”¹².

* Про виклади членів “Союзу українських журналістів і письменників” у Відні, де у листопаді 1920 р. почалися “академічні виклади для інтелігенції”, в яких, крім О. Колесси, брали участь Д. Антонович, С. Рудницький та ін., див. детальніше у книзі С. Наріжного “Українська еміграція”. (Ч.2. Київ, 1999. С.65).

¹¹ Медовников О. Іван Франко повертається до Праги // Літературна Україна. 1993. 11 листопада.

** Про це розповів М.Ф. Колесса під час зустрічі з автором цієї статті 25 липня 2000 р.

¹² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). Ф.362. Оп.1. Од. зб. 315. Арк.41 зв.

У листі від 10 червня 1931 р. О. Колесса сповістив К. Студинського про свій вітальний виступ від імені Наукового Товариства ім. Шевченка на урочистостях з нагоди ювілею “Матиці Чеської”. “Головне свято, – писав він, – відбувалося в Пантеоні Нац.[іонального] Музею, (в якому Ви в своєму часі промовляли), в присутності Президента Масарика і великих достойників”¹³.

О. Колесса брав активну участь у житті української еміграції. В організованому ним у 20-ті роки “Чесько-українському комітеті допомоги українській молоді”, яка вчилася у Чехословаччині, на запрошення О. Колесси працювали чеські науковці і педагоги, що сприяло підвищенню рівня освіти в українських навчальних закладах. О. Колесса брав активну участь і в загальнодержавному чехословацькому форумі – Конгресі професорів вищих шкіл ЧСР (1922), де виступив з промовою від імені української академічної громади. Виступ був надрукований у чеській пресі. Як україніст О. Колесса багато років працював професором кафедри української мови і літератури, створеної у Карловому університеті. Ця діяльність допомагала йому заохочувати чеську молодь і чеських учених до вивчення української мови і літератури, до публікації досліджень у цій галузі.

О. Колесса підтримував контакти з видатними українськими вченими, які жили тоді у Празі. Так, у 1924 р. він виступив з вітальною промовою на урочистому засіданні, присвяченому 70-річчю академіка І. Горбачевського. Чимало зусиль вклав учений у створення у Празі “Музею Визвольної боротьби України”, в якому зібрані унікальні матеріали про історію і культуру українського народу.

О. Колесса був одним із організаторів створення українських наукових об’єднань і товариств у ЧСР. Серед них помітну роль у розвитку україністики в Чехословаччині відіграло “Українське історико-філологічне товариство у Празі”, яке виникло у 1923 р. В цьому ж році О. Колесса, на запрошення офіційних органів країни, прочитав цикл лекцій з української мови і літератури для вчителів шкіл на Підкарпатській Україні (нині Закарпатська область), яка входила тоді до складу Чехословаччини.

У 1928 р. у Празі перебувала Ольга Кобилянська, яку О. Колесса знав ще з часів своїх студій у Чернівецькому університеті. Природно, він взяв активну участь в організації вшанування видатної української письменниці у Празі, яка відзначала тоді ювілей своєї творчої діяльності. В Літературному архіві Музею чеського письменства зберігається текст привітальної промови О. Колеси як голови “Українського академічного комітету для міжнародної духової співпраці при Лізі народів”. У привітанні пролунали не лише слова пошани, адресовані О. Кобилянській, а й слова подяки чеській землі, Празі, які дали гостинний притулок українській еміграції, створили умови для розвитку духовної культури українців за межами України. “Я щасливий, – сказав О. Колесса, – що можу Вас привітати іменем Українського Академічного Комітету для міжнародної духової співпраці та сполучених із ним українських високих шкіл і наукових товариств, що можу Вас витати тут у старославній, овіяній історичними споминами, золотій Празі, в серці чеської землі, що отворила свої гостинні брами для українського Університету, і інших українських високих шкіл, для українських наукових товариств і української молодіж – і яка і нині гостить нас у прегарних салях свого репрезентативного дому” (с.1). Звертаючись до О. Кобилянської, промовець сказав: “Вітаємо Вас цілим серцем як нашу гордість, як нашу славу. Хай побут на чеській землі, серед приятельської атмосфери, серед братнього народу, скріпить Ваше здоровля і додасть Вам нових творчих сил” (с.5).

На закінчення урочистого вечора на честь О. Кобилянської О. Колесса висловив слова вдячності Т. Г. Масарика за його підтримку українського народу: “Пану Прези-

¹³ ЦДА у Львові. Ф.362. Оп.1. Од. зб. 315. Арк. 66–66 зв.

дентові Масарикові повні глибокої пошани найщиріші побажання – щоби чеськословацький нарід ішов у дотеперішньому скорому темпі світлою [дорогою] розвою – назустріч великій і славній будучности” (с.7)¹⁴.

У науковій спадщині О.Колесси є два дослідження, присвячені українсько-чеським взаєминам. Про одне з них уже згадувалося – це інавгураційна промова О.Колесси на відкритті УВУ в 1921 р. Вихід цієї промови у відредагованому вигляді окремою брошурою в 1924 р. в Празі був однією з перших спроб оглянути основні факти українсько-чеських зв'язків в українській науці¹⁵. Автор звернув увагу на принципово важливе питання – на б е з п е р е р в н і с т ь контактів між обома народами, між якими “поважних конфліктів ... не було” (с.3). О.Колесса підкреслив факти культурних взаємин України і Чехії, які проявлялися в різних галузях, зокрема у тому, що в Україні були відомі і пошановані чеські святі Вячеслав (Вацлав) та Людмила, а в Чехії – Борис і Гліб. Оглядаючи пам'ятки старочеської писемності, О.Колесса відзначав, що на окремих з них можна побачити сліди “староукраїнської закраски”, а гуситський період в історії Чехії, на його думку, містить немало прикладів духовного і військово-політичного єднання обох народів. У часи Ренесансу, як справедливо стверджує учений, в Чехії з'явилися перші записи українських пісень і т. і.

Значну увагу у своїй студії О.Колесса приділив ролі представників чеського національного відродження у розвої українсько-чеських зв'язків, назвавши при цьому імена Й.Добровського, Ф.Л.Челаковського, Я.Коллара, К.Гавлічка Боровського, Ф.Палацького, П.Й.Шафарика та інших чеських “будителів”. З українського боку автор згадав М.Шашкевича, Я.Головацького, І.Вагилевича, А.Метлинського, І.Срезневського та ін. Зупинився О.Колесса і на взаєминах чехів, котрі тривалий час жили в Галичині (К.Зап, Я.П.Коубек, В.Дундер, Ф.Ржегорж, Л.Ріттерсберг та ін.) і підтримували дружні стосунки з українськими діячами, що сприяло, на думку вченого, розвитку і зміцненню українсько-чеських контактів.

О.Колесса справедливо вважав, що особливе місце в українсько-чеських зв'язках належить поемі Т.Шевченка “Сретик”. “Ся поема, – зазначав він, – се оден із найкращих поетичних творів у світовій літературі про великого чеського мученика, се найсвітліша проява українсько-чеських культурних взаємин, найсильніша еманация слов'янської идеології, яка оживляла під той час членів київського “Кирило-Мефодіївського Братства” (с.11).

У своєму дослідженні О.Колесса нагадав маловідомі на той час факти з творчої біографії визначного чеського поета і громадського діяча Й.В.Фріча, якому належать не лише вірші і статті про Україну, а й трагедія “Іван Мазепа” (1865), яка, на жаль, досі маловідома в Україні. Серед інших чеських письменників, які розробляли українську тематику, О.Колесса називав Я.Неруду, Р.Єсенську, Я.Врхліцького, Й.С.Махара, Й.І.Гануша, А.Єдлічку, Ф.Ржегоржа та ін. Для українського літературознавства ця проблема й досі актуальна, оскільки залишається малодослідженою у вітчизняній науці.

На думку О.Колесси, особливе місце в українсько-чеських взаєминах посідає І.Франко. “З українських перекладів творів чеських письменників, – констатував учений, – найбільше заслужився на тому полі Іван Франко” (с.14).

Важливе місце в українсько-чеських зв'язках, як стверджував О.Колесса, займають наукові розробки відомих чеських філологів та істориків Я.Махала, Ї.Горака, Л.Нідерле, З.Неєдлого, Ф.Тішого та ін.

¹⁴ Ольга Кобилянська у Празі. 6. VI.1928 р. // Lit. archiv PNP, fond A.Kolessy. У фонді зберігаються вирізки з газет, в яких подана інформація про перебування О.Кобилянської у Празі. Одну зі статей – “Olga Kobylanska in Prag” – надрукував відомий чеський вчений І.Горак у газеті “Prager Presse”.

¹⁵ Колесса О. Погляд на історію українсько-чеських взаємин Х–XX в. Прага, 1924. Промова була також надрукована у Збірнику УВУ за 1921–1922 рр. Прага, 1924; Хроніка 2000. Ч.І. Київ, 1999.

Наведені О.Колессою факти переконливо свідчать як про давнє коріння українсько-чеських зв'язків, так і про їх розвиток у 20–30-ті роки нашого століття. За змістом і насиченістю фактичним матеріалом дослідження О.Колесси було на той час своєрідним останнім словом науки в розробці подібної тематики як в українській, так і в чеській науці. Про це свідчить і той факт, що його автору вдалося майже повністю зібрати вичерпний матеріал, відомий на той час науці про взаємозв'язки України і Чехії. О.Колесса у своєму огляді широко використав публікації І.Франка, К.Студинського, І.Брика, Ї.Горака, Ф.Тішого, Я.Влчка, Я.Махала, Ф.Заплетала та інших учених, які вивчали окремі аспекти цієї теми.

Друга студія О.Колесси – “Взаємини чехів і словаків з українцями” – була опублікована через 16 років, в часи фашистської окупації Чехословаччини, і ввійшла до книги “Що дали наші землі Європі і людству”¹⁶. Вихід її у світ був своєрідним протестом проти знищення чеської державності, на що вказує не лише назва книги, а й її зміст. Авторський колектив був здебільшого чеський, але окремі статті належать російським, скандинавським та українським ученим, останніх своєю публікацією представляв О.Колесса. Студія О.Колесси була доповнена і перекладена чеською мовою дослідженням, про яке уже йшлося – “Погляд на історію українсько-чеських взаємин Х–ХХ в.” У ньому, на відміну від першого варіанту, де огляд був доведений до середини двадцятих років, з'явилися нові матеріали про взаємини між двома народами у 30-ті роки.

Цього разу О.Колесса звернув увагу не лише на дружні і безперервні відносини між Україною і Чехією протягом багатьох віків (про що йшлося в першій публікації), а й на факт, що ці “контакти держав Чеської і Української були безпосередні” (с.61). Таким чином, на думку ученого, між обома народами відбувався тривалий і безперервний процес обміну в духовній і в інших сферах, про що свідчать численні факти, наведені у статті. Вже у ХІХ ст. чехи, наприклад, знали твори не лише Т.Шевченка та І.Франка, а й інших українських письменників, а у ХХ ст. з'явилися переклади чеською мовою творів М.Коцюбинського, О.Кобилянської, О.Олеся, В.Винниченка та ін. Натомість українці, як свідчить О.Колесса, були ознайомлені з чеською літературою не тільки нової доби, бо ще в епоху Реформації в Україну проникали духовні чеські пісні і т.і. Що ж стосується української пісні, то О.Колесса згадував, зокрема, високу оцінку чеською критикою (З.Неєдлим) гастролей української капели О.Кошиця.

Багато уваги в студії приділено українофільству Т.Г.Масарика, якого автор вважає продовжувачем цієї лінії в чеському культурно-політичному житті після К.Гавлічка Боровського, Ф.Палацького та інших визначних діячів чеської культури і політики. О.Колесса перелічив факти, пов'язані з діяльністю Т.Г.Масарика у сфері українсько-чеських відносин. Так, у 1908 р. Т.Г.Масарик організував конгрес слов'янської молоді, до участі в якому запросив українську делегацію. На українську студентську молодь, на думку О.Колесси, великий вплив мали лекції Т.Г.Масарика, який, працюючи професором Карлового університету, читав їх для студентів, серед яких були й українці. Т.Г.Масарик, за свідченням О.Колесси, підтримував в Карловому університеті україністику і був причетним до запрошення в університет на викладацьку роботу Д.Дорошенка, О.Колесси та інших українських учених.

На думку О.Колесси, визначну роль у розвитку україністики в Чехії відіграла пражська Слов'янська бібліотека, у фондах якої зберігається чимала колекція українських видань. Ці та інші відомості збагачують огляд українсько-чеських взаємин, зроблений О.Колессою. Його дослідження свого часу було вагомим внеском у розвиток і вивчення цієї актуальної проблеми.

¹⁶ *Kolessa A. Vztahy Čechů a Slováků k Ukrajinčům // Co daly naše země Evropě a lidstvu. Praha, 1940.* Цит. за цим виданням, переклад цитат зроблений автором цієї статті.

Маловідомі факти біографії вченого, зокрема в царині українсько-чеських взаємин, знаходимо у книзі С.Наріжного “Українська еміграція” (частина друга), котра у 1999 р. побачила світ у Києві¹⁷. Автор подає відомості про те, що О.Колесса за свої наукові праці був обраний членом-кореспондентом Школи славістичних наук при Лондонському університеті (с.129). Довідуємось також, що як член празького Клубу модерних філологів, на засіданні якого виступали українські і чеські вчені (наприклад, Ї.Горак, Ф.Нечас та ін.), О.Колесса 21 червня 1921 р. виступив у Клубі з доповіддю про І.Франка.

Відомо, що О.Колесса був палким прихильником творчого генія Каменяра, особисто знав його, про що, свідчать світлини, котрі зберігаються в родинному архіві М.Ф.Колесси, де обидва портретовані часто сидять поруч. О.Колесса неодноразово писав про творчість І.Франка. А тому, природньо, що лекція у празькому Клубі, виголошена чеською мовою перед міжнародною вченою аудиторією, дала змогу чеській громадськості глибше осягнути творчий і життєвий шлях І.Франка (с.74). Таких прикладів активної праці О.Колесси на ниві українсько-чеських взаємин С.Наріжний у своїй книзі наводить немало, доповнюючи, таким чином, наші відомості про празький період життя українського вченого.

Викладені факти, зрозуміло, не вичерпують тему, але свідчать про різні напрями українсько-чеських зв'язків, у розвиток яких вніс свою лепту Олександр Колесса – активний поборник українсько-чеських взаємин, зокрема в царині співробітництва з науковими та культурними колами Чехії. Він багато зробив для ознайомлення чеської громадськості з духовним життям українського народу, йому належить неоціненний внесок в організацію підтримки чеським суспільством української науки, освіти, культури і, зрештою – в розвиток співпраці української громади, яка жила в Чехословаччині, з чеським суспільством.

OLEKSANDR KOLESSA AND UKRAINIAN-CZECH RELATIONSHIP BETWEEN THE TWO WORLD WARS

volodymyr MOTORNYI

L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000
The Chair of Slavonic Philology

The article brings up the problem of O.Kolessa's (1867–1945) contribution to the development of Ukrainian-Czech relationship in the 20–30-ies of the XXth, when he was an immigrant in Czechoslovakia (1921–1945).

This period is marked by the scientists attempts to enhance the process of organization of the Ukrainian High School abroad. O.Kolessa wrote scientific papers in the field of the Ukrainian linguistics, literary criticism, folklore and Ukrainian-Czech cultural relationship in the period between the wars.

The author of the article makes an attempt to highlight this area in the scientific heritage of O.Kolessa.

Key words: Ukraine, Czechoslovak Republic, Ukrainian Open University, Ukrainians in the Czech Republic.

Стаття надійшла до редколегії 27.02.2001
Прийнята до друку 18.06.2001

¹⁷ Наріжний С. Українська еміграція. Ч.2. Київ, 1999.